

המודל ההתנדבותי: החזון האופטימי והחזון הפסימי

מרב מיכאלי

נייר העמדה שלהלן מניח שמסיבות שונות עברה ישראל יום אחד בבוקר ובאחת למודל גיוס התנדבותי מלא, הידוע גם בשמו צבא מקצועי, ומנסה לדמיין את ההתפתחויות שעשויות לקרות בצבא ובחברה כתוצאה ממצב זה.

דומה שבכל מקרה העדרו של גיוס חובה והיותו של צבא קטן יחסית יוצר ריחוק ואף נתק בין הצבא לבין החברה. הנתק בין הצבא לחברה נובע מכך שרב החברה אינה מקריבה למען הצבא לא חיים, לא חלקי-חיים, גם אולי פחות כסף. ה"בנים" לא משרתים שם, גם לא הבנות; אין מכרים בצבא ואין הזדהות עם מה שעובר עליהם. השאלה היא מה המשמעויות שיהיו לריחוק כזה; נדמה שהתשובה לכך טמונה באידיאולוגיות ובאינטרסים שיכתיבו את פעולת המערכות הרלוונטיות במדינה.

האופציה הראשונה היא התפתחות הנובעת ממצב שבו מדינת ישראל, החברה הישראלית, המפה הפוליטית והתרבות הפוליטית ממשיכות את הקו השולט בהן כיום. שלטון הימין, התעצמות של הכוחות הדתיים, כלכלת שוק ניאאו-ליברלית דורסנית, התרחבות הפערים בין עשירים ועניים והחלשת מעמד הביניים.

במצב זה, צבא מתנדבים יסבול מהתופעות שיתוארו תיכף בהרחבה ע"י ד"ר יגיל לוי. העסקה של מעמדות נמוכים במיוחד, אגרסיביות יתר של הצבא, מתחים פנימיים בין קבוצות כמו סקסים, גזענות והומופוביה, היעדר ביקורת ציבורית על פעולות הצבא בגלל חוסר עניין של החברה והאליטות הלא-מעורבות בו, ויסות יכולת הביצוע של הצבא ע"י תמריצים כלכליים ועוד. דברים שקרו במקומות רבים בעולם בהם הומר שירות החובה בגיוס התנדבותי ושירות מקצועי.

דומני שבישראל עשויים להיות לתסריט הפסימי הזה יישומים שונים בחלקם. בראש וראשונה, בשונה מצבאות אמריקה ואירופה, שצבאותיהם פועלים בעיקר מעבר לים, במקומות רחוקים, רוב פעולתו של הצבא הישראלי היא בגבולות המדינה, הקרובים בסופו של דבר לכל חלקי האוכלוסייה. משמעותה של העובדה הזאת היא שהרבה יותר קשה ליישם את הנתק מהחברה במוסן הפיסי, וקשה עוד יותר ליישם אותו במובן המשמעות ההגנתית, הבטחונית-קיומית שיש לפעולת הצבא על האזרחיות והאזרחים.

מתוך כך, לא במהירות יוותרו בני המעמד הבינוני-חילוני על השירות בצבא. בהקשר הזה כדאי לשים לב בכתבת תחקיר על הנתק המתרחב בין צבא ארה"ב לבין החברה האמריקנית במגזין טיים מ 21 בנובמבר השנה נטען כי "הצבא הוא כבר לא - אם היה אי פעם - מוצא אחרון לצעירים עניים ללא אפשרויות. כולם בעלי השכלה תיכונית והמעמד הבינוני העובד". אם כזה הוא המצב למרות הנתק ולמרות הפעילות הרחוקה מהבית, סיכוי טוב שזה יקרה בישראל, היכן שהשלטון צרב את התודעה הציבורית בהצלחה רבה בכך שישראל נתונה בסכנה קיומית ושצ"הל מנהל "מלחמה על הבית". תחושת הצורך להשתתף ב"הגנה על הבית" כמו גם השנאה לערבים ההופכת עמוקה עם כל יום ועם כל חוק שעובר נגדם, היא קטליזטור גם למי שיש להם אופציות אחרות.

אלא שגם אם אוכלוסייה מהמעמד הבינוני תתגייס, במדיניות הכלכלית הדורסנית ששולטת בישראל נוכחותם בצבא מקצועי תביא לפערי שכר חריפים במיוחד גם בתוך הצבא. מציאות פערי השכר הקיימת בחברה בכלל בין מנהלים ועובדים "נמוכים" תתקיים בצבא כזה ביתר שאת.

מאותן סיבות של מלחמה בגבולות המדינה הקרובים, יהיה גם קשה מאד לנתק את הצבא מהשפעתה של הקהילה הפוליטית. עם זאת, בהינתן המפה הפוליטית והחברתית העכשווית לא זאת שאין לחשוש מהחלשות השפעה של הקהילה הפוליטית על הצבא אלא שיש לחשוש מהתחזקות השפעתו של הזרם החזק בפוליטיקה הישראלית: הזרם הימני-דתי והמתנחלי. לאנשי הזרם הזה הצבא הוא כלי חשוב ביישום האידיאולוגיה שלהם והשליטה הפיסית שלהם בשטח.

כבר היום, הקצינים והחיילים הדתיים מהווים בעיה פחות בזכות עצמם ויותר כפועל יוצא של לחצים שמפעילים עליהם רבנים מחוץ לצבא. רוב היוזמות לסירוב פקודה מכל הסוגים לא היו יוזמה של החיילים עצמם כי אם ציות להוראות והנחיות של הרבנים שלהם. ראש אכ"א היוצא אבי זמיר הזהיר מפני ההקצנה הדתית בצבא וזאב לרר, סא"ל במילואים פירש בראיון כי "הציבור הזה יש לו עורף פוליטי מאד חזק, ויש לו הרבה מוסדות כמו רבני ישיבות למיניהם ורבני ישיבות צבאיות שי להם דריסת רגל והשפעה מאד חזקה. יש כל מיני שדולות שעובדות באופן גלוי לגמרי בתוך הצבא, למשל שדולה בראשות רב בשם ינון פרחי שעובדת כבר כמה שנים, חלק מהזמן תחת כובע של מנהלת השילוב הראוי ואח"כ עברה לדפוסים אחרים של פעולה עם השפעה מאד חזקה בתוך הצבא".

למעשה, החיילים והקצינים הדתיים הם היום כלי בידי הימין הפוליטי והרבנים, מכאן שתהיה להם רק עוד יותר מוטיבציה להשפיע על הצבא בהנחה שבמודל גיוס התנדבותי במצב הקיים יהיו בו רבים מהם. במצב כזה, שליטתם של רבנים כמו צבי טאן, החולש שורה של ישיבות הנקראות "ישיבות הקו" (שמן בא להן מכך שיש להן קו מאד מסוים ומכך שהן מיישרות קו עם הרב טאן), יכול באופן תיאורטי להחליט יום אחד שיש לפעול למען ביאת המשיח ולא רק לחכות לו ולהפעיל מספר גדול של חיילים הסרים למרותו באופן שיכול להביא עד כדי הפיכה צבאית לתפיסת השלטון במדינה. עיתונאים חברים כבר שמעו על ניצני התארגנויות כאלה שנגדעו באבן, אולם במציאות של צבא המתנהל רחוק-יחסית מעין הציבור הכללי אך נתון למניפולציות של הכוחות הפוליטיים האלה, אין לפסול תרחיש שבו גרעין קשה ודתי בצבא יחד עם מתנחלים-אזרחים פעילים מאד מתארגנים בהוראות רבנים לשינוי פוליטי במדינה. נדמה תסריט הזוי ורחוק אבל צריך לראות אותו כנקודת קצה שיש לקחת בחשבון ולהזהר ממנה.

ודאי שבאקלים הפוליטי-תרבותי-כלכלי בישראל, ההולכת ומתפצלת לקבוצות מוצא, דת, לאום ומגדר פיצול לעומתי, מתבדל ועוין, יש לצפות שאותו תהליך יקרה בתוך צבא התנדבותי-מקצועי ביתר שאת. במקביל, היעדר המפגש הבין-עדתי ובין-מעמדי בצבא גיוס החובה של היום עשוי להחמיר ולהסלים את התהליך הזה בחברה הכללית. בנוסף, היעדר ה"דבק" של השירות המשותף-לכולם בצבא, היעדר החוויה הכאילו-קולקטיבית של אותו המסטינג, עשוי להחריף את הפנייה לאינדיבידואליזם מנוכר, שהושג ומתודלק בכל יום יותר ע"י חוסר הבטחון הכלכלי-קיומי של חלק הולך וגדל מאזרחי ואזרחיות המדינה.

לתוך חוסר הבטחון הקיומי- הכלכלי הזה יכנסו כל אלה שלא יתגייסו לצבא. צעירות וצעירים יתחילו ללמוד ולעבוד מוקדם יותר; הם יוסיפו אמנם לתל"ג אבל יצטרכו להתמודד מגיל צעיר עוד יותר עם דורסנות המעסיקים ועם הניצול בשוק העבודה. זאת ועוד, בעולם העבודה בישראל קיימת היום אפליה קשה על רקע גיל, עד כדי כך שאנשים מעל גיל 45 (גילי) – גם משכילים וגם מקצועיים – מתקשים למצוא עבודה. על פניו יכול להיות חשש שהורדת גיל הכניסה לעבודה עלול גם להוריד את הגיל שבו מתחילה האפליה כלפי "מבוגרים".

זה התרחיש הפסימי; יהיו שיאמרו המציאותי. אבל משום שכתבתי את ההצעה לקול הקורא (באיחור כמובן) בעיצומם של ימי המחאה הגדולים בקיץ האחרון, אני רוצה גם לתאר לעצמי תסריט אחר אפשרי, תסריט אופטימי.

בתסריט הזה המחאה הציבורית והחברתית הנרחבת המדהימה שהתרחשה בקיץ מביאה בשלב זה או אחר לשינוי פוליטי בישראל. מביאה למצב בו המדיניות בישראל משתנה למדיניות החותרת לשוויון, למודל של מדינת רווחה, לאחריות חברתית של המדינה כלפי אזרחיה בכל הרמות ושל אזרחים ואזרחיות כלפי אחרות ואחרים וכלפי החברה. מדיניות שבה המדינה מאפשרת מקסימום חופש ביטוי וחופש עיסוק לכל, כלומר מינימום ניצול לרעה של חופש הביטוי וחופש העיסוק לבעלי הכח.

בתסריט כזה גם אם המדינה מעבירה את הצבא למודל גיוס התנדבותי-מקצועי, היא אינה מסירה את אחריותה מהרכבו ומהאופן בו הוא מתנהל. במצב כזה, הצבא אינו מתנהל כמו חברה פרטית ב"שוק חפשי", אלא כזרוע של שירות המדינה. כלומר, שהצבא מחויב לגייס ולהעסיק אנשים ממגזרים שונים לפי עקרונות הייצוג ההולם - במשמעותם הריאלית ולא ההצהרתית. כך יחויב הצבא להעסיק ציבור מהפריפריה כמו גם מהמרכז החזק, אחוז מסוים בלבד של דתיים כמו גם של ערבים, אחוז מסוים של נשים וכל אלה, לאורך כל שדרות הפיקוד והמקצועות השונים. צריך לומר שצבא התנדבותי יקל מאד על אכיפת כללים שוויוניים ואינטגרטיביים משום שאכן, כשהגיוס הוא חובה יש קושי לכפות על אנשים לחיות באופן שמנוגד לתפיסת עולמם. בצבא התנדבותי הקושי הזה נעלם, משום שמי שלא מוכן לשלם את המחיר הזה לא יתגייס.

בהערת סוגריים צריך לומר שמבחינה היסטורית חלק מהמוטיבציה של אנשי הציונות הדתית להתגייס ולהצטיין בקרבי היה רצון עז להשתלב בחברה הישראלית, לקחת חלק באתוסים ה"ישראליים", תעודות הכשרות החילוניות. בתרחיש שבו השירות בצבא יורד מגדולתו כמעניק נכסים ורווחים חברתיים ותרבותיים ישנה אפשרות שהמוטיבציה לשירות גם בקרב הציבור הדתי תרד, והפיתוי של הצבא למלא את שורותיו בהם יקטן בהתאמה ממילא.

כמו כן המדינה תחייב את הצבא לדרגות שכר מסוימות שלא יאפשרו יצירת פערים גבוהים מדי בתוכו ולא תאפשר ניצול של האוכלוסיות המוחלשות שבו. בהנתן המדיניות הכלכלית המשתנה שתבטל את אפשרות ההעסקה ע"י חברות קבלן, הצבא יהנה ממגוון מקצועות ואנשים העוסקים בהם כחלק ממנו, מה שישמור גם על אפשרות למוביליות בתוך הצבא וימנע במידת האפשר התקבעות מסוכנת. כלומר, הצבא יוגדר כגוף שצריך להביא את התוצאות הטובות ביותר מבחינת יכולותיו המקצועיות אך לא כגוף כלכלי בחישובי רווח והפסד.

כל זה קורה תחת "חוק צבאי" חדש שכן בתיקון חוק הגיוס ובחוק "צבא הגנה לישראל החדש" המדינה תנצל את ההזדמנות במעבר למודל גיוס וצבא אחר לתקן את חוק השיפוט הצבאי באופן שמבטל את עבירות הסל הידועות כמו "סיכון חיים והבריאות", "גרימת נזק לרכוש ע"י חריגה מסמכות" וכמובן, עבירות המופת "התנהגות שאינה הולמת" שנועדה להגן על תדמית הצבא ולא על ערכים או אנשים שיש להגן עליהם, ובמקומן מנסח את העבירות הספציפיות שעליהן צריך להעמיד לדין, כמו "שימוש לרעה במרות פיקודית", שימוש לרעה בכח על עציר/ חייל אויב/ שבוי וכו', וכמובן הטרדה מינית ותקיפה מינית של חיילת או חייל.

במקביל, הצבא המקצועי הזה יכלול סטנדרטים חדשים להתמודדות עם שוויון מגדרי, כולל מערך טיפול ומניעה בהטרדה מינית, וחשוב מכל אולי – הוא יכלול מנגנון עדכני ומשוכלל לטיפול בנפגעים, בדגש על נפגעי פוסט טראומה: איתור, טיפול, הכרה ותמיכה בנפגעי הלם קרב לסוגיו השונים.

אבל סבורתני שהדבר הטוב ביותר שיכול לקרות בתרחיש הזה הוא שביטול גיוס החובה ישחרר את החברה הכללית, שאולי לראשונה בתולדות מדינת ישראל תהיה באמת "חברה אזרחית".

מודל גיוס החובה וצה"ל כ"צבא העם" גרם (אני כבר מדברת בלשון עבר) לעיוותים רבים ומשמעותיים בחברה הכללית; הפרדה בין החברה לבין הצבא עשויה לתקן חלק מהעיוותים הללו ולאפשר לחברה התפתחות חפשית יותר, בכמה היבטים.

רבות מדובר בשנים האחרונות בנזקים החברתיים הנגרמים מהמצב המתרחב והולך שבו מודל "צבא העם" כבר אינו באמת צבא העם, כשמספרים גדולים של חרדים אינם מגויסים, כשהערבים אינם משרתים וכשיותר ויותר מעמדים "נורמטיביים" לגיוס בוחרים שלא לשרת ונעשים מה שמכונה "משתמטים". אבל מעט דיבור ציבורי יש, אם בכלל, על הנזק הנגרם לצבא מהעובדה שרוב הציבור כן עובר דרך הצבא.

יגיל לוי מראה במחקריו שהמיתוס כאילו הצבא הוא "כור היתוך" המבטל את ההפרדה בין העדות והמעמדות מופרך למדי: לוי מראה כיצד הצבא משעתק את ההיררכיה של החברה הישראלית אל תוך הצבא באופן שממשיך לחזק את המעמדות העליונים השולטים. כך הצבא מוציא מתוכו אנשים שחשבו שהגיעו למסגרת חדשה ושונה ממסגרות המוצא שלהם ושבה יקבלו הזדמנות להתחיל מאפס, ללא כל האלמנטים המעכבים שאתם ומהם הם מגיעים, אבל הם יוצאים מהצבא אחרי שלמדו בתוכו בצורה מחוזקת עוד יותר את מקומם בחברה, מי למטה ומי למעלה.

מעבר לצבא שלא כל החברה עוברת דרכו יחסוך לחלק לא-מבוטל מהצעירות והצעירים את התקופה המשמעותית שבה נצרבת התודעה המעמדית שלו מחדש בצבא. לא רק מהמעמד הנמוך תיחסך ההסללה הידועה מראש לתחתית הסולם החברתי כי אם גם מבני המעמדות הגבוהים שלראשונה ירגישו את הפער הזה על בשרם כל כך מקרוב, וילמדו את שיעור הטובים יותר וטובים פחות. הדילוג של חלקים גדולים בחברה על השירות הצבאי יאפשר לפחות לחלק מהציבור סיכוי טוב יותר להיחלץ מההבניה החברתית, ולו משום שיצאו לחיים צעירים יותר וחופשיים יותר בלי שעברו את מכבש המעמדות הצבאי,

והם עשויים – במדינה החורת על דגלה חתירה לשוויון ולפלורליזם, שזוהי המדינה בתסריט הזה – להיות בעלי סיכויים טובים בהרבה למצוא דרכים חדשות ושונות מאלה שהיו "מיועדות" להם במצב הקודם, הנוכחי.

הדינמיקה הזאת נכונה שבעתיים לגבי הפערים והיחסים בין נשים וגברים בישראל. אם לגבי החברה ככלל רווח מיתוס כור ההיתוך, הרי שלגבי מעמד הנשים בישראל מדובר ממש בחזון אחרית הימים: נשים קרביות, נשים לוחמות, כל המקצועות הצבאיים פתוחים לפני נשים וגם יש אלופה בצה"ל. באמת היה הגיוני לחשוב שבצבא שיש לו מדינה, שילוב נשים יהיה מעשה בסיסי של שוויון שייתן להן את אותה מקפצה לחיים הציבוריים ולעמדות השפעה שיש לבחורינו המצוינים. אלא שהמציאות ומחקרים מוכיחים אחרת. בפועל, הקצונה הבכירה היא גברית נקודה, תפקידים רבים סגורים עדיין בפני נשים, המיון הנפרד לנשים ולגברים לפי קריטריונים שונים שומר על ההסללה המגדרית במקצועות בשירות.

ארנה ששון לוי מראה במחקרה עד כמה החידוד בשוני המגדרי הסטריאוטיפי הוא אבן יסוד להתנהלותו של הצבא, במלים אחרות, עד כמה הנשים נדרשות לציית לסטריאוטיפי נשי מוחלש באופן קיצוני כדי שהגברים יוכלו לבסס את גבריותם. אורלי לובין, בהרצאה שלא פורסמה מעולם, תיארה את הצורך בגיוס נשים כאמצעי של הצבא למנוע מהחיילים לזכור שהם הולכים אל מותם. נשים מסייעות למטרה זו בהיותן אנטי-תיזה למוות. הן מסמלות: הולדה, משפחה, ביתיות, ריפוי ונוחות. באותו אופן נוכחותן של נשים בצבא מסייעת לגברים לשכוח שהם חדירים – לכדורים למשל, כי הנשים נושאות הרי את תפקיד הנחדרת. כך מראה ארנה ששון לוי עד כמה ההטרדה המינית היא ממש שלב בחניכה הגברית בצבא. כך היא מראה שגם אלה המשרתות בתפקידים גבריים אינן חומקות מהמלכודת: הן מחקות את ההתנהגות של הגבר הקרבי, מתבדלות מחיילות אחרות ומתכחשות למשמעות של הטרדות מיניות. גם אצלן נשיות נתפסת כפגיעות ונחיתות. ולכן, משום שגם הנשים שמתקדמות ומצליחות בצבא מאמצות את הערכים הבסיסיים שלו, הן לא משנות את המבנה הגברי והירארכי של הצבא, וגם לא מרוויחות את היתרונות שגברים מרוויחים מהצבא.

מכאן שהשירות הצבאי הוא בית ספר עוצר נשימה בעצמתו לנחיתות ולכפיפות של נשים. כשרב הנשים משרתות בתפקידי נתינת שירותים וכל תפקידי הפיקוד העיקריים הם בידי בנים מאד ברור מי עיקרי ומי משני, מי עובדת אצל מי. נשים יוצאות מהשירות הצבאי כשהשיעור הזה מופנם אצלן טוב-טוב ועם ההפנמה הזאת הן יוצאות לאזרחות. חלקן אף לוקחות אתן את המפקד ואת יחסי הכח ה"רומנטיים" להמשך החיים. כך, נשים יוצאות מהצבא מוחלשות בהרבה מאיך שנכנסו אליו.

גם גברים לומדים בצבא את השיעור הזה; גם הם מפנימים היטב מי קובע ומי מצייתת, מי בעל הכח ומי כפופה לו. וגם הם יוצאים עם הידיעה העמוקה הזאת לאזרחות ומתנהלים מתוכה בהתאם. כך יוצר הצבא חברה פטריארכאלית בהרבה משהייתה אלמלא עברה תחת המכבש ההיררכי שלו. ההיררכיה הזאת, שבראשה עומד הלוחם המהולל ובתחתיתה האשה שצריכה לספק לו שירותים מכל הסוגים: קיפול מצנחים, קפה ונחמה, כולל לגיטימציה להטרדה מינית.

השיעור ההרסני הזה יחסך מכל אלה שלא ישרתו בצבא, ויש סיכוי שאותם נשים וגברים שיגיעו לאוניברסיטה ולעולם העבודה בלי שעברו אותו יוכלו לחיות

חיים קצת יותר שוויוניים, קצת פחות סטריאוטיפים. המשא ומתן בין גברים ונשים בחברה בכלל ובים כל צעיר לצעירה יתחיל ממקום קצת פחות פטריאכלי מהמקום בו הוא נמצא בשירות הצבאי ואחריו.

אי שירות של נשים בצבא גם עשוי להפוך אמהות לפחות סובלניות ומבינות למסירת בניהן לצבא בגיל 18. במצב שכל אמה היתה בעצמה בצבא נותרת בה מחויבת מסוימת לגוף הזה שכולם עברו דרכו. המצב שהאמהות לא שירתו בצבא, סינדרום "עקידת יצחק" עשוי להיחלש, יכול להיות הרבה פחות מובן מאליו לשים את הלאומיות המיליטריסטית שלה לפני האמהות שלה בחינוך ילדיה.

למעשה, יתכן בהחלט שויתור על שירות חובה ישחרר גם את האב מהצורך הדחוף שהבן שלו ימשיך אותו או יעלה עליו בקרביותו ובמורשת הקרב שלו. זאת ועוד, השחרור הגדול ביותר שיחוו ההורים הוא מהעול הכלכלי של "הילדים" במשך שנות הצבא, הטיול שאחרי והלימודים שאחרי אחר; שחרור משמעותי מאד לפלח גדול וחשוב באוכלוסייה.

גם המתח מול החברה החרדית שאינה משרתת בצבא ישנה צורה ויתפוגג במידה רבה כשהשירות לא יהיה חובה. בדצמבר שעבר פורסמו נתונים לפיהם בא אתמול הנתון לפיו 45% אחוז ממקבלי הפטור הנפשי מצה"ל הם חרדים. מסתבר שסעיף של אי-כשירות נפשית מאפשר לבחורים חרדים לא לשרת בצה"ל אבל גם לא ללמוד בישיבה. זאת הסיבה לכך שגברים חרדים צעירים טרחו לגשת לקב"ן ולקבל פטור משירות בצה"ל ולא הסתפקו בפטור שיש להם משום "תורתם אומנותם": הם לא רוצים בתורתם אומנותם; הם רוצים לעבוד. כמה אירוני; צעירים חרדים משתמשים בצה"ל כדי להשתחרר מכפיית הלימוד בישיבה ששותפים לה הרבנים שלהם והמדינה.

כפי שצינו סטיוארט כהן ונסים לאון הרבנים אינם מעוניינים בשילובם של הצעירים בחברה הישראלית; הרי כנגד המודרנה צריך לשים גבוהות ולהבדיל היטב בין "אנחנו" ו"הם" ולכן עשו כל שביכולתם למנוע מהם ללכת לצבא. כתוצאה מכך לרוב הצעירים החרדים אין היום תחושת שייכות למדינה שמתבטאת בצורך לשרת בצבא: רבים רואים עבודה בגמ"ח או שמירת שבת כדבר שתורם למדינה לא פחות. המעטים שמעוניינים לשרת בצבא מתקשים, משום שהמסגרות לחרדים בצבא - בעיקר הנח"ל החרדי - נתפסות כפתרון לנפל של החרדים, ממש לא כאופציה יוקרתית או ערכית.

כך נוצר מצב שבו רבים רשומים לישיבות אבל למעשה, עובדים: באופן לא חוקי, בשחור. עד כדי כך גדולה הכלכלה השחורה במגזר החרדי שיש ביניהם שמעריכים שבבני ברק מתגלגל לא פחות כסף מאשר בת"א "עם כל המגדלים שלה" כפי שהתבטא השבוע חבר חרדי.

אלא שחלק גדול מאד מהצעירים האלה כמהים להשתלב בחברה הכללית כך שהם יצאו לעבודה ולחברה בהתלהבות לא מבוטלת, ואולי גם חלק מהכסף השחור שמסתובב בבני ברק וירושלים יהפוך לפחות בחלקה לחלק מההכנסה הנספרת בישראל.

ושבו, בדינמיקה דומה (מסיבות שונות, כמובן, ישראל היא שלא מוכנה לגייס את הערבים) מתרחשת במקרה של הצעירים הערבים, שרובם משתוקקים

להיות ישראלים בכל דרך אבל ישראל לא מקבלת אותם אליה. גיוס ערבים לצבא המקצועי-השוויני ובמקביל ביטול שירות החובה יפתח פתח ענק לקבלת הערבים לחברה הישראלית.

בכלל, השינוי שעולם העבודה יעבור בעקבות גיוס התנדבותי עשוי להיות דרמטי לא רק משום שצעירים וצעירות יכנסו אליו בגיל מוקדם בהרבה, אלא משום שמקומות עבודה יפסיקו לקבל כח עבודה בחינם בדמות חיילות וחיילים שאין מה לעשות אתם והם "מושאלים" למשימות ולכוחות כיד הדמיון הטובה על הממונים והמשימות הפופוליסטיות של התקיפה. "החיילים הם לא זולים והם לא צריכים למלא את צריפין או לעבוד בשביל המשטרה" אומר גיל רגב, ראש אכ"א לשעבר בראיון שערכת איתו. אין ספק שלזילות האדם העובד בישראל תורם גם ההרגל של חיילי חינם. אולי כשיצטרכו לשלם על עבודתם – אם בצבא ואם במקומות אחרים – תחלחל ההבנה גם לכבודם כעובדים.

ועוד לא דיברנו על בריאות נפשית. העמותה לקידום נפגעי תגובות קרב טוענת שכשליש מהחיילים סובלים מפוסט טראומה, כלומר מסתובבים בינינו עשרות אלפים הלומי קרב. רק מתי מעט מהם מוכרים ע"י המדינה. שלראשונה היתה מוכנה להכיר בהלם קרב כפגיעה רק בשנת 73 ועד היום הם נאבקים על זכותם למימון טיפול נפשי הכרחי לתפקודם היומיומי. עד היום, מקסימום אחוזי הנכות שהמדינה נותנת על פגיעה נפשית הוא 70%, ועד היום הם נאבקים בחוק שמתעלם ממאפייני הפגיעה כשהוא קובע מקסימום שלוש שנים התיישנות לפנייה בגין הלם קרב ודורש "חבלה רשומה". כלומר, אם רק הרגת עשרים איש או התפוצץ לידך חבר, זה לא נחשב. נשותיהם וילדיהם של הלומי הקרב – אלה ש בכלל מצליחים להקים משפחה - אינן מוכרות כלל.

הסימפטומים של הלם קרב מתפרצים לעתים אחרי שנים אחדות, לעתים אחרי שנים רבות אבל הם עשויים להגיע לכדי חוסר יכולת לתפקד ביום יום, אלימות קשה שמופנית למשפחה, לסביבה ולאדם עצמו. צבא מקצועי עשוי להקטין את מספר האנשים שסיבלו מפוסט טראומה, דבר שמעבר לחשיבותו לחיי כל אחד בעצמו יכול לשפר באופן ניכר את חיי החברה, כשפחות נפגעי פוסט טראומה חיים בתוכה.

גם אלה שלא חווים פוסט טראומה, פחות אנשים שעברו חוויות של כפיפות להתנהלות צבאית, כוחנית ושרירותית שגורמת לתחושת חוסר אונים ולריאקציה אלימה, משמעו פחות אלימות וכוחנות בחברה בכלל. אנשים ידברו אזרחית ופחות יחלקו הוראות זה לזה. חישבו שאפילו רק עשרים אחוזים ממספר הצפופים בכביש ירד, כבר שווה, לא?

אבל העיקר אולי הוא העובדה שחלק גדול מהאוכלוסייה לא יעבור חניכה במסגרת אלימה במהותה (במילותיה של ארנה ששון לוי "ארגון שנועד להפעיל אלימות הנשלט על ידי מומחים לאלימות") ועשוי כתוצאה מכך פחות אליים, פחות סובלני לאלימות, פחות מקבל אלימות כשיטה מוסדית באופן מובן מאליו בלי לערער עליה ובלי לשאול שאלות כפי שקורה היום שכחלק הארי של החברה כן עובר את החניכה לאלימות מוסדית.

השירות בצבא בגיל צעיר שבו האישיות עדיין מתעצבת מרגיל כל אזרח ואזרחית בישראל להתנהלות היררכית, לא דמוקרטית, ומעל לכל – לצייתנות. חברה שכל אחד ואחת מחבריה עברו תקופה ארוכה ומכוננת בצבא היא חברה

שהאינסטינקטים שלה לא דמוקרטיים. חברה שכל חבריה חונכו לקבל הוראות כשלב מעצב בהתפתחותה היא חברה שלא יכולה לעמוד מול החלטות שאינן טובות לה. לא בכדי הציבור בישראל לא מצליח להשיג שינוי פוליטי או שינוי במדיניות הממשלה למרות כל המחאות שהוא יוצא אליהן, והציבור הישראלי מוחה הרבה מאד, אבל לא עומד על שלו. החייל בכל אחד ואחת מאיתנו מקבל את רוע הגזרות ולא הולך עם זה עד הסוף.

השירות בצבא גם מרגיל חלק גדול מהציבור למנטליות של הבורג הקטן, "הקטנת ראש" במונחים צבאיים. רבות ורבים עוברים את הצבא בחוויה של טבלת ייאוש. הם מקפידים להתנדב כמה שפחות, להתאמץ כמה שפחות, להיות כמה שפחות. להעביר את הזמן ולספור מתי הוא נגמר. ודאי, יש ציבור שמשרת בתפקידים מאתגרים ועובר חוויה הפוכה לגמרי אבל הם המיעוט. עבור הרוב, שנתיים או שלוש כאלה מרגילים ציבור גדול שאין עליהם אחריות: בלאו הכי שום דבר לא בידיים שלהם, הם לא קובעים שום דבר, הם לא יכולים ולא יכולות לבחור מה יעשו איך ואיפה וכך הם יוצאות ויוצאים אחר כך לחיים, רגילים שכוחם מוגבל.

חשוב להבין שגם החשיפה לאלימות, גם החניכה לציות, גם מנטליות הבורג הקטן וגם העובדה שאתה כח עבודה העובר לסוחר – מוצב ומועבר ללא שליטה שלך – יוצרת מציאות שבה שלטת חוויה חזקה של מחיקת העצמי. מעטות ומעטים יודעות לקרוא לה בשם, אבל רבות ורבים עוברים אותה ומזיקה ניכרים באזרחים ובבני האדם שהם בהמשך חייהם.

לסיום, צבא קטן והתנדבותי-מקצועי עשוי להסדיר את מקומו של צבא בחיים הציבוריים כמו במדינה נורמלית, ולא כמו במדינה שנלחמת – לכאורה – על קיומה. צבא קטן שלא כל החברה עוברת בו או שכל ילדיה משרתים בו יהפוך למורכות אמירות כמו "רק קיומו של צבא חזק הוא ערובה של ישראל חזקה. זה צריך להיות דגל שיתנוסס מעל כל הדגלים האחרים, משום שהוא מצביע על איכותה של ישראל". ככה אמר היום דן חלוץ, הרמטכ"ל היוצא. או "לא סחבק, מנהיג" ש"מסתכל לאמת בעיניים" כמו שהוא הסתכל בלבן של העיניים לערבים – הרבים – שאותם הרג זה מה שמכשיר אותו להיות מנהיג. אולי גם אנשים מתחומים אחרים יוכלו להחשב מנהיגים, אולי יהיה פתאום קצת יותר מקום בפוליטיקה.

"במידה לא קטנה, אני מסכים שהקול הצבאי הוא הקול היחיד שנשמע במהדורות החדשות" אמר אורי לוי, מנהל החדשות של הערוץ הראשון בימי עופרת יצוקה. "זה קורה כי המערכות נכנסות לאוטומציה; בגלל עומס העבודה שנוצר, יש פחות מקום לחשיבה ויותר עיסוק בהפקה, ואז אנחנו פותחים אוטומטית את הספר, ופועלים לפיו: יש מלחמה - מזמינים גנרלים. זה אוטומטי. זה הכי קל. בספר שבו רשומים מספרי הטלפון יש ממילא רוב מוחלט לגברים, ובעיקר לאנשי צבא בדימוס. בדרך כלל ההסכמה שלהם לבוא מהירה ביותר. לא צריך להתאמץ. הם באים". אולי, עם צבא קטן שאינו "צבא העם", יהיו בספרי ההפקה גם טלפונים של אנשים אחרים.